

szemle

Kedves Mihály, kedves Oszkár

„...*OLVASD EL SZIGORÚ SZEMMEL CIKKEMET*”. *BABITS MIHÁLY ÉS GELLÉRT OSZKÁR LEVELEZÉSE, 1929–1941*, SZERK. BUDA ATTILA ÉS PATAKY ADRIENN

Miért is olvasunk levelezésköteteket? Azt a választ, hogy nem is nagyon olvasunk ilyeneket, most inkább félretenném – a 2017-es év egyik sokat emlegetett, a siker- és eladási listákra is felkerült slágerkönyve épp egy írópáros levelezését közreadó kötet lett, a Mészöly Miklós és Polcz Alaine leveleit (meg a hozzájuk tartozó jegyzeteket, illetve Nadas Péter utószavát) tartalmazó, Nagy Boglárka szerkesztésében megjelent *A bilincs a szabadság legyen* (Jelenkor Kiadó). Persze nem szeretnék úgy tenni, mintha nem tudnám: ezt a kötetet a legtöbben nem azért vették meg, mert két író diskurzusára voltak kíváncsiak, kétségtelenül az ötven éven át tartó férfi-nő kapcsolat különlegessége és érdekessége adta a legtöbb olvasó kezébe a könyvet. Holott ez a levelezéskötet sem pusztán erről a szerelemről, illetve házasságról „szól”: sokat megtudhatunk belőle, például, Mészöly egyes műveinek keletkezéstörténetéről (például *Az atléta balála* írodásáról), vagy a külföldi sikerhez és a Kádár-korszakban szokatlannak ható, nyugati kiadói marketinghez való viszonyról. Belátom, meglepő lehet, hogy a Mészöly–Polcz-levelezés felől közelítve gondolkodom a Babits–Gellért szerkesztői levelezését közreadó kötetéről: mégsem véletlenül, és nem pusztán a két könyv megjelenésének közelsége miatt jutott eszembe ez a párhuzam.

A Gellért Oszkár és Babits Mihály *Nyugat*-levelezését közreadó kötet ugyanis elsősorban a szakma számára lehet érdekes, hiszen kimondottan egy többnyire rejtve maradó tevékenység, egy lap szerkesztése áll a középpontjában, magánéleti titkokról vagy botrányokról nem nagyon értesülünk belőle – valamennyire mégis magukra vették azt a feladatot a két szerző levelezésének kötetbe rendezői, amit csak a szélesebb olvasóközönségnek (is) szánt könyvek esetében szokás. (Amilyen a gondos jegyzeteléssel és szövegközléssel közreadott, de a szélesebb olvasóközönséget is megszólító Mészöly–Polcz-levelezéskötet is.) Hiszen a levelezések közreadásakor többféle döntés hozható: közzé lehet tenni egy szerző összes levelét, ezen csak az általa írott leveleket érve; a szerző leveleit a neki címzettekkel együtt; illetve ki lehet emelni és külön kötetbe rendezni egy-egy éveken át tartó dialógust. Ez utóbbi megoldás sokkal inkább megmutatja két alkotó kapcsolatát, és hasonlóbba válik valamiféle kihagyásos kvázi-regényhez, mint az előbbieket, az ilyen könyvek így forrásból nagyobb eséllyel tudnak olvasmányokká változni. Viszont a Gellért–Babits-levelezést köteté rendezők még radikálisabb döntést hoztak: nem a két író teljes levelezését adják ugyanis közre, csak azokat a leveleket, amelyek 1929 és 1941 között születtek, vagyis onnantól kezdve, hogy Osvát öngyilkossága után Babitsnak (Móriczcal együtt) át kellett venni a *Nyugat* szerkeszté-

sét egészen Babitsnak a lap megszűnését is jelentő haláláig. Holott a két író megismerkedése 1909-ben történhetett: ahogy a Buda Attila és Pataky Adrienn által írt bevezetésből kiderül, Gellért ekkor küldte el a Fogarason tanárként dolgozó Babitsnak *A deltánál* című verseskötetét, amelyre az utóbbi levélben válaszolt. Aztán, miként ugyanitt értesülhetünk róla, „az ismeretség távoli és alkalmi maradt” egy ideig. De nem 1929-ben kerültek közelebbi barátságba vagy munkakapcsolatba, hiszen: „Kapcsolatuk az első világháború után vált szorosabbá, miután Babits is megházasodott, s a feleségek megismerkedése, apró konfliktusok és múló érzékenységek ellenére, közelebb hozta őket egymáshoz.” (8.)

Éppen ezért támadhat is némi hiányérzetünk, nekem legalábbis támadt. Kimondottan érdekelt volna, mi előzte meg azt a pillanatot (hosszan elnyúló pillanat volt ez, hiszen az Osvát halálát követő válságot nem könnyen küzdötték le), amikor kialakult a Móricz–Babits kettős szerkesztés, olyan módon, hogy mellettük, elsősorban Babits mellett, ott volt segítőként Gellért Oszkár. Gellért szerepe különösen érdekes a *Nyugat* egész történetében, hiszen, miként a bevezetésből megtudhatjuk, egyre nagyobb súllyal vett részt a folyóirat életében, és messze nem csak 1929-től kezdve, hanem már a húszas évek elejétől: „Gellért részt vett a bürokratikus levelezésben, ami tényleges kiadóhivatali munkára utal, 1922. július 1-jétől pedig intézményesen is Osvát, illetve Babits mellé lépett szerkesztőként.” (9.) Gellért, a „nagy túlélő”, a „nagy alkalmazkodó”, a *Nyugat* válságos heteiben, az Osvát halálát követő időszakban, illetve 1933-ban, amikor Móricz kilépett a szerkesztőségéből, megmutatta, hogyan kell ide is, oda is igazodni: „Talán annyit érdemes hozzátenni Gellért jellemzéséhez, hogy bár Osvátot nevezte a legjobb barátjának, mégis már a december 16-i számban közreadott egy verset, *Levél Móricz Zsigmondhoz* címmel, majd két év múlva (a *Nyugat* 1931. május 1-jei számában) egy Osvát Ernőnek szóló verset közölt, s miután kettesben maradt Babitscsal, 1933-ban *Levél Babits Mihályhoz* című versét publikálta.” (14.) Amellett tehát fel tudtam volna hozni érveket, miért lett volna érdemes a Gellért–Babits-levelezés 1929 előtti szakaszát is közzétenni: az előzmények kettejük kapcsolatát is plasztikusabban megmutatták volna. Persze, érvelni lehet egy ilyen megoldás ellen is: így kevésbé lett volna hangsúlyos a *Nyugat* szerkesztése alatt végzett közös munka. (Határozottan érdekelni kezdtek azok a levelek is, amelyeket Gellért Oszkár, már Babits halála után, a hátramaradt családtagokkal váltott, illetve azok az akciói, amelyekkel segíteni igyekezett Török Sophie-t és Babits Ildikót – de ennek a kötetnek már nem lehetett feladata ezeket a leveleket is közzétenni, még akkor sem, ha a Gellért–Babits-levelezésben, Babits egyre súlyosbodó betegsége miatt, mind nagyobb szerepet kapott Török Sophie már férje életében is.)

Egy levelezéskötet, bárhol is húzzuk meg a határait, sokféle irányban kiterjeszhető lenne – ha a *Nyugat* belső működésére kíváncsian olvassuk, akkor leginkább Móriczot, az ő megszólalásait, álláspontját hiányolhatjuk belőle. Természetesen nem a szerkesztőket vádolom bármiféle mulasztással, hiszen hogyan is férhetne bele egy ilyen kötetbe egy harmadik megszólaló: a „kvázi-regény” olvasója viszont azt éli meg, hogy kimaradt egy fontos szereplő. Hiszen Osvát halála után Móricz leginkább Gellértnek és családjának a megélhetéséért aggódott, miként a naplójából kiderül. Időnként a lap sorsánál is jobban foglalkoztatta ez – 1929. november

4-én, amikor még nem akarta elvállalni a szerkesztést (az álláspontja akkoriban szinte naponta változott), ezt jegyezte föl a naplójába: „Fenyő telefonált, és este együtt vacsorázunk. Ez is csalódnai fog bennem, mert én nem akarom átvenni a *Nyugatot*. Én meg akarom menteni Gellértet s átvenni a *Nyugatot* Keletre. A zsidókat kiostálni, és tehetséges magyar írókat vinni be. // Így elveszti a lap a zsidó előfizetőket, de vajon kap-e magyarokat? A lap túlságosan kompromittálva van. // Legjobb volna Gellértnek állást szerezni egy lapnál s új revüt indítani új címmel.” (Móricz Zsigmond, *Naplók 1926–1929*, Budapest, Noran, 2012, 609–610.) Ha valaki nem olvas hozzá ehhez a könyvhöz, nem nézi meg, mondjuk, azokat a forrásokat, amelyeket a gondos irodalomjegyzék felsorol, könnyen hiheti, hogy az Osvát halála után kialakult válsághelyzetben, illetve a négyévnyi Móricz–Babits közös szerkesztés alatt Gellért Oszkár egyértelműen Babits oldalán állt, vele értett egyet, az ő érdekeit képviselte – pedig Móricz a naplójában hű barátként, „mindenkor kész, szíves és jó” emberként emlegeti Gellértet. 1929. november 7-én pedig ezt írta a naplójába: „Gellért megrémült, mert Babitscsal nem lehet együtt dolgozni, se terve, se koncepciója, csak hisztériája van.” (Móricz Zsigmond, *Naplók 1926–1929*, 617.) Egyetlen olyan pont van, ahol valóban vitatkoznék a szerkesztőkkel – még ha tényszerűen, a számokat nézve igazuk is van akkor, amikor azt állítják, hogy „Móricz Zsigmond neve – miután gyakorlatilag csődbe vitte a lapot – 1933. február elsején szerepelt utoljára szerkesztőként.” (16.) Bár kapunk itt további forrást, ahol ennek a „gyakorlatilag csődbe vitelnek” utánaolvashatunk (Buda Attila, *A Nyugat kiadó története*, Budapest, Borda Antikvárium, 2000), ezt az odavetett mondatot félrevezetőnek, legalábbis a teljes és összetett igazságot kitakarónak érzem. Hiszen Móricz, akinek a *Nyugat* érdekében végzett, ma így mondanánk, marketinges, pr-os, irodalomszervezői tevékenységét elfedi ez a megállapítás, egyértelműen kártékony alakként jelenik meg a lap történetében – és ezt még akkor sem érzem indokoltnak, ha ennek a kötetnek nem ő a „főhőse”, és ha a *Nyugat* körüli ténykedése valóban ambivalens.

A kötet szerkesztői tehát, nyilván gondos mérlegelés után, úgy döntöttek, hogy kizárólag az 1929 utáni leveleket közlik (sajnos azt nem tudom, hogy az ezt megelőző időszak levelezése mennyivel növelte volna meg a terjedelmet): vannak ugyan más kötetek, ahonnan némileg pótolhatjuk a hiányokat, hiszen van könyv a Babits-család levelezéséből, a Babits–Csinszka-, illetve a Babits–Illyés-levelezés miatt sem kell kéziratárakba mennünk, a kritikai kiadás Babits leveleit időrendben közlő darabjai azonban még nem járnak a húszas éveknél. És nagyon-nagyon szomorú, hogy nincs még meg *minden*: ha valakinek, akkor Babitsnak már az összes levelét közre kellett volna adni, mindenféle verzióban és összeállításban. Hiszen nem egyszerűen kiemelten fontos író volt, akinek értékeléséről és műveinek értelmezéséről akár még vitatkozhatunk is, hanem a 20. századi magyar irodalmi intézményrendszer központi alakja egyúttal. „Hol van a módszeres feldolgozás? Hol a saját (irodalmi) múltunk tudatos számbavétele? Egy nyugati könyvesboltban tényleg sírva lehet fakadni: Goethe előlről, Goethe hátulról, férfival, kisgyerekekkel, kecskével, hajnalban, Schillerrel, Thomas Mann-nal, futólag Kleisttel. Ahogy egy kultúra birtokba veszi önmagát...” – mondta Esterházy Péter 1988-ban Keresztury Tibornak, a magyar irodalomtörténet, kritika mulasztásaira, el nem végzett feladatai-

ra utalva. Habitustól függően kesereghetünk azon, ami még mindig nincs meg, vagy örülhetünk annak, amikor egy fehér folt végre kiszíneződik, miként most, a *Nyugat*-levelezés egy részletének megjelentetésével is.

Hiszen a Babits–Gellért-levelezés a felszínen valóban a szerkesztés köré szerveződik – miközben a háttérben azért kisebb, illetve nagyobb drámák is zajlanak, az előbbire példa a feleségek időnkénti sértődése (egymásra, illetve egymás férjeire), az utóbbira pedig Babits egyre súlyosabb betegségei, amelyekkel küszködve igyekszik végezni a szerkesztői munkáját. De mennyivel jutunk ezt a kötetet olvasva közelebb a szerkesztés misztériumához, ahhoz a messziről olyan titokzatos tevékenységhez, amelynek során szövegek kéziratból nyomtatott művekké változnak, és amelynek köszönhetően egyesek íróvá avatódnak, mások pedig megsértődnek, időlegesen vagy akár örökre? Azt Buda Attila és Pataky Adrienn is világossá teszik a bevezetőben, hogy semmiféle teljességre ne számítsunk, hiszen a szerkesztés részben élőszóban, részben telefonon zajlott, levélben elsősorban akkor, amikor Babitsék kiköltöztek Esztergomba – vagyis leginkább, bár nem kizárólagosan, a nyári *Nyugat*-számok alakulásáról találunk adalékokat. (Hogy mennyire nem táruhat fel ebből a kötetből a „*Nyugat*-sztori”, arra jó példa, hogy épp az 1933-as évből, amikor pedig nyilván fontos döntéseket kellett meghozni, hiszen ekkor távozott a laptól Móricz, mindössze két levél maradt fenn.) Hogy a sértődés leginkább a kritika- és a versrovat elengedhetetlen következménye (volt és maradt egészen napjainkig), azt már Móricz világosan látta – 1929. november 13-án, amikor eldöntötte, hogy mégis beszáll a szerkesztésbe, ezt jegyezte föl: „Babits a szerkesztésnél a kritikai rovatot és a versszerkesztést kéri. Boldogan adom – ez nem kell nekem. Épp ez nem. Haragosokat gyűjteni.” (Móricz, *Naplók 1926–1929*, 628.)

A hétköznapi szerkesztői problémái közt aztán megtaláljuk az állandó harcot az oldalszámokkal, a folytonos újrátördeléssel (mennyivel nehezebb volt ezt megoldani az akkori nyomdatechnikával, illetve a postán küldözgetett levonatokkal, mint ma), meg a honoráriumra különösen rászoruló szerzőkkel. 1931. február 17-én írta Gellért Babitsnak: „Küldöm a Málly-cikk kéziratát, továbbá 3 Somlyó-vers-kéziratot. Zsiga kér, olvasd el a verseket, s üzend meg, elfogadsz-e közülük valamit közlésre, mert akkor előlegeznék Somlyónak a honoráriumot. Nagyon rászorul.” (157.) Ebből a levélből ugyanakkor világossá válik az is, hogy az volt a gyakorlat: átvettek ugyan a másik rovatába tartozó anyagokat, de nem fogadták el közlésre az adott rovat szerkesztőjének véleménye nélkül. (Végül Babits is közölt egyet a Somlyó-versek közül.) Volt aztán olyan eset is, amikor kiadtak valamit recenzeálásra, majd feltehetőleg nyugtázták, hogy találtak embert a nem egyszerű feladatra, a kritikus azonban visszaadta a kötetet: „Gyergyaitól ma levelet kaptam: azt írja, hogy a Herczeg-könyvet vissza kell juttatnia, mert szeretett volna »Herczegről valami szépet írni, azonban a könyvnek az alapján lehetetlenség.«” (138.), írta Gellért Babitsnak. Ha tehát valaki pusztán a *Nyugatot* végigolvasva volna lekövetkeztetéseket arra nézvést, kiről írtak a lapban, kiről nem, messze kerülhet az igazságtól: ennek a kötetnek a háttértörténeteiből teljesebb képet kapunk. Kiderül ugyanis, hogy Babitsék határozottan szerettek volna a „másik oldal”, a hivatalos irodalmiság szerzőiről is közölni írásokat, de ez a szándékuk sokszor meghiúsult. Nemcsak olyan eset volt, hogy a kritikus visszakozott, de olyan is, hogy ők adtak

vissza egy elkészült írást. Babits írta Gellértnek, 1932. június 13-án: „Hevesi Bandi figyelőjét Pekárról nem tartom sikerültnek. Én azt mondtam neki, mikor jelezte, hogy a témával foglalkozik: nem ártana Pekárról egyszer, mint íróról írni: teljesen irodalmi szempontok szerint s irodalmi magaslatról a sok csúfolódás után. Ez a cikk nem ilyen, hanem megint csak csúfolódás, s még hozzá Pekár magánéletében s emberi karakterében vájkál, pedig ép ezt kellett volna ezúttal kikerülni.” (192.) Az írás aztán nem is jelent meg (pedig a lapok kritikát adnak vissza legnehezebben ma is, mivel ezek a szövegek többnyire megrendelésre készülnek, előzetes egyeztetés után, szemben a többi rovatba érkező írással). A *Nyugat* 1937/9-es számában, már Pekár halála után, megjelent viszont egy fontos írás, amelynek tárgya lett az elhunyt „emberi karaktere” is – erről a fontos szövegről azonban, amelynek a szerzője Schöpflin Aladár volt, csak egy rövid említést találunk a levelezésben, arról értesülünk, hogy Gellért küldi Babitsnak a levonatot. Kibontható tehát Pekár két említéséből egy egész történet, ha hajlandóak vagyunk elfogadni, hogy az effajta kötet olyan, mint a pókháló egy pontja: ha hozzáérünk, az egész háló rezegni kezd. Schöpflin írása megérdemli, hogy felidézzem – még ha Pekár halála után jelent is meg, kivételes élességgel és bátorsággal mutatja meg az író, a hatalom és az irodalmi élet viszonyát: „Elért mindent, ami külső díszít írót elérhetett. Akadémikus lett, Kisfaludysta, Petőfi-társasági elnök, képviselő Tisza István közvetlen környezetében, ellenforradalmi vezérember, államtitkár, miniszter, akadémiai pályadíjak nyertese. Többet világi becsvágy nem is tűzhetett maga elé. És mégis elégedetlen volt. Egyet nem tudott elérni, pedig azt akármelyik kopott, élhetetlen, koplaló költőcske feltűnése pillanatában eléri. Azt, hogy az írók ne előkelő vendégnek érezzék a maguk körében, hanem közülük valónak. Ebben az írók valahogy passzív módon könyörtelenek. // Ezt ő mindig érezte, szenvedett miatta. Lehetetlen, hogy meg ne remegett volna önmagába vetett hite. Ezt palástolta föllépésének önérzetességével. Ez sugallta neki, akinél több idegenséget senki sem hozott bele irodalmába, a »nemzeti irányzat« utolsó védőjének szerepét a Petőfi-társaság elnöki székében. Ebből fakadtak beszédeinek haragos kifakadásai az irodalom túlnyomó része ellen. A kielégítetlen becsvágy hőse és áldozata volt.”

Pekár ugyanakkor azért is érdekes a kötet egészének kontextusában, mert egyszerre teremt párhuzamot és kontrasztot Gellért alakjához, aki ugyan nem kapott meg minden „külső díszít”, de azért minden rendszerben elboldogult. Sokkal kevesebbet tudunk róla annál, mint amennyire tanulságos lenne egy változó intézmény- és feltételrendszerekben élni kénytelen, nem kiemelkedő tehetségű szerző életpályája. (És milyen szép lenne, ha már ott tartanánk a kultúra birtokba vételének folyamatában, hogy Gellértről is születne valamiféle, az intézményrendszer és a társadalom változásaira is érzékeny monográfia.) Hiszen Gellért volt az is, aki ránk hagyta, anekdota formájában, miként nyilatkozott Babits egykori tanítványáról, Rákosi Mátyásról 1940-ben, amikor már csak beszélgetőfüzetek segítségével tudott érintkezni a környezetével. Ha valaki Gellért verzióját olvassa el, 1954-es könyvében (Gellért Oszkár *Kortársaim*, Budapest, Művelt Nép, 1954), illetve ennek a kötetnek a bevezetésében, akkor ezt találja: „Hangja már egyáltalán nem volt. Ha valaki olyat mondott, amire felelni akart, leemelte az ágya fölötti polcon levő beszélgető-füzetét és abba írta a válaszát. Most szinte fűgén nyúlt föl, hogy a

beszélő-füzetét levegye. És abba írta: »Ti nem is tudjátok, hogy Szegeden a tanára voltam. A legjobb tanuló volt.«» Ha viszont elolvassa magukat a beszélgető füzeteket is, pontosabban azt a részletet belőlük, amit Buda Attilának is idéznek, akkor ezt: „Tudod hogy Rákosi Mátyás tanítványom volt Szegeden? Legjobb tanuló. Stréber.”

Az anekdotaköteteket, a sémákkal dolgozó népszerűsítő munkákat, az íveket megrajzoló értelmezéseket, amelyek eltekintenek az egyértelműséget kikezdő momentumoktól, persze, sokkal könnyebb olvasni, mint az elsődleges forrásokat közreadó levelezés- vagy naplóköteteket. De ha nem félünk a bonyolultságtól, ha nem szeretnénk torzító sztorikat olvasni, ha elfogadjuk azt, hogy egy effajta könyv nem díszként ad meg jegyzeteket és irodalomjegyzéket, hanem azért, hogy valóban hozzáolvassunk más szövegeket, akkor nagy élménnyé változhat a Babits Mihály és Gellért Oszkár levelezését közreadó kötet is. (*Gondolat*)

SZILÁGYI ZSÓFIA

„Aztán megindult feléjük az idő”

ANNE CARSON: VÖRÖS ÖNÉLETRAJZA; FORD. FENYVESI ORSOLYA

Képzelnék el egy egyszerű történetet, mintha filmet néznénk. Egy amerikai (vagy kanadai) fiú felcseperedését látjuk: első erotikus élményei saját bátyja által érik (aki ezért hálából macskaszemet ajándékoz neki, és elviszi úszni), de legjobban az anyjával szeret kettesben lenni, miközben gyermeki képzelettel veszi birtokba az őt körülvevő világot. Kamaszkorában elfogja az önkifejezési kényszer, szobrocskát készít magáról, önéletrajzot ír, fest, fényképez. Egy másik fiúval egymásba szeretnek; rövid ideig tartó kapcsolatuk után (mintha a filmben ezt a feliratot látnánk: „évekkel később”) Dél-Amerikában botlanak ismét egymásba, ahova egyikük konferenciára megy, másikuk új barátjával kirándul. Viszonyuk újratekődik, és különös szerelmi háromszöggé alakul. Hősünket Gérüónnak hívják, partnerét pedig Héraklésznek.

Már az is elgondolkodtató, hogy az előbbi kell „hősünknek” neveznünk, mivel ő áll a történet középpontjában. Könnyen fölismerhető a görög mítosz megfordítása: Héraklész tizedik próbatétele volt Eurisztheusz parancsára, hogy hajtsa el Gérüón pompás gulyáját. Héraklész nem sokat tétovázott: egyetlen nyíllövessel végzett Gérüónnal, hogy ez a munka se maradjon teljesítetlen. De hogyan lesz kettejükből meleg szerelmespár a huszadik század végén? Mint a kötet több értelmezője is írja (köztük a nagyon hasznos utószót közlő Krusovszky Dénes): itt is rablás történik, csakhogy nem az állataitól fosztja meg Héraklész Gérüónt, hanem az ártatlanságától.

A viszonylag rövid szövegben (százhusz oldal szabad versben) a fönt vázolt narratíva csak távolról, többszörös áttétellel sejlik föl. A kanadai szerző (és mesterseége szerint klasszika-filológus), Anne Carson fikciója szerint az egész könyv az ókori görög költő, Sztészikhorosz töredékein alapul, de a kötetet záró „interjú” ol-